

6 Weert

C.H.J. TUBÉE EN S.H.F. SMEETS †

Specifieke gegevens

Naam: Weert, Weert van den Oversten Eynde, Overweert, Werta.

Locatie: topografische kaarten 1:50 000, blad 57 oost; 1:25 000, bladen 57 F en 57 H; 1:10 000, bladen 57 FZ en 57 HN.

Functie: tot 1568 steunpunt van de graaf van Horn, tevens heer van Weert; na dat jaar steunpunt van het Overkwartier van Gelre.

Geschiedenis¹

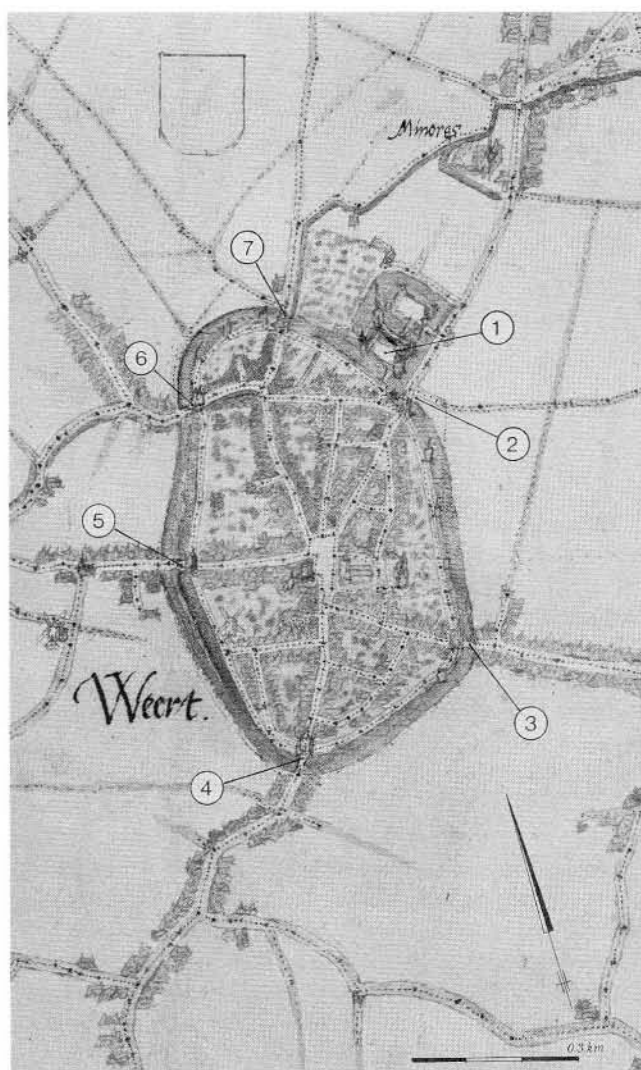
Algemeen

Weert is blijkens zijn grondvorm waarschijnlijk ontstaan als een Frankische landname,² een nederzetting met een driehoekige vorm. Op 21 september 1062 wordt de plaats voor het eerst genoemd in een vermoedelijk vervalste oorkonde, waarin markgraaf Otto van Thüringen en zijn vrouw Adela hun deel van de villa Werta geven aan het kapittel van Sint Servaas te Maastricht. De heer van Horn, die eveneens bezittingen te Weert had, en het kapittel sloten in 1306 een overeenkomst, waarbij eerstgenoemde als heer van Weert werd erkend.³

In 1414 werd aan Weert het marktrecht verleend. Omstreeks 1455 bouwde Jacob I, de eerste graaf van Horn, tegen de stadswallen een nieuw kasteel, dat als residentie voor hem en zijn opvolgers diende. Weert werd zodoende het centrum van het graafschap, dat zich uitstreckte van Horn tot Woensel.

In 1568 werd Filips de Montmorency, graaf van Horn, beschuldigd van hoogverraad en terechtgesteld. Zijn goederen werden verbeurd verklaard en vielen vanwege de leenband met de hertog van Gelre, koning Filips II, weer aan deze toe. De koning voegde Weert, Nederweert en Wessem bij het Overkwartier van Gelre, waardoor er gesproken kon worden van een personele unie.⁴ Na de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) bleven Weert, Nederweert en Wessem behoren tot de Zuidelijke Nederlanden, die voortaan Oostenrijks waren. In 1795 volgde de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden door Frankrijk en werd Weert deel van het Departement

Nedermaas. Sedert 1815 behoort Weert tot de provincie Limburg.

Weert omstreeks 1550, zoals afgebeeld op een kaart van Jacob van Deventer (RAL, Kaartencollectie inv. nr. 101). 1 kasteel; 2 Hoogpoort; 3 Maaspoort; 4 Langpoort; 5 Molenpoort; 6 Beekpoort; 7 Morregatspoortje.

Weert ontstond op een zandplateau te midden van de Peelmoerassen. De stad was gelegen aan de handelsroute over land van Keulen via Roermond en Mol naar Antwerpen. In 1296 werd een watergang gegraven tussen Bocholt, in het graafschap Loon, en Weert. Deze watergang voedde zowel de stads- als de kasteelgracht.

*Krijgsgeschiedenis*⁵

In 1486 werd Weert en omgeving geplunderd door troepen van Geijs van Canne, die als bondgenoot van Willem van der Mark, streed tegen Lodewijk van Bourbon, prins-bisschop van Luik. In 1501 gebeurde dit opnieuw, nu door ongeregelde troepen, die afkomstig waren van het kasteel Montfort. In het begin van de Tachtigjarige Oorlog werd in het voorjaar van 1568 door Jan Ressen te Weert krijgsvolk verzameld om de prins van Oranje behulpzaam te zijn bij het beleg van Roermond. Op 19 september 1568 zond Alva 150 Luikenaren naar Weert om stad en kasteel te bezetten. De magistraat van Weert weigerde dit en de Luikenaren moesten onverrichterzake terugkeren. Toen daarna 5.000 ruiters, 5.000 man voetvolk en 300 piekeniers met geschut naar de stad werden gezonden, besloot de magistraat tot overgave. Op 25 man na, die op het kasteel bleven, trokken deze troepen in februari daaraanvolgend weer weg. Nadat de prins van Oranje tijdens de veldtocht van 1572 op 14 augustus Roermond had ingenomen, maakte hij zich ook meester van Weert. Omdat deze veldtocht mislukte, moest de prins zich terugtrekken en ook Weert opgeven, dat op 6 oktober weer aan de koning kwam. Enige jaren later, in november 1578, nam Hohenlohe de stad in voor de Staten, maar reeds op 13 februari 1579 wist Parma Weert weer in Spaans bezit te brengen. De bezetting van het kasteel zou zich te laat hebben overgegeven en werd vervolgens opgehangen. Op 25 november 1593 namen Staatse troepen, afkomstig uit Nijmegen, met list Weert voor korte tijd in. Zij namen de graaf Van den Bergh, die geld voor Spaanse troepen bij zich had, gevangen en brachten hem naar Nijmegen. In 1601 bezetten muitende Spaanse troepen Weert en brandschatten zowel de stad als de omgeving. In 1633 werd Weert weer geplunderd, nu door Staatse troepen die in Roermond waren gelegerd.

Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1701-1713) had de stad ernstig te lijden van ingekwartierde en doortrekkende troepen. Op 18 maart 1701, nog voor de oorlog was verklaard, trokken reeds de eerste Franse troepen, op weg naar Roermond, door de stad en vanaf eind april van dat jaar was er ook een Frans garnizoen aanwezig.

Het geallieerde leger, dat vanuit de omgeving Nijmegen naar het zuiden trok, richtte op 30 juli 1702 een bivak in op de Leenderheide. Op 150 Zwitsers na, werd het Franse garnizoen vervolgens teruggetrokken op Roermond. De geallieerde legerleiding besloot Weert in te nemen, om

geen hinder te hebben van de daar gelegerde Franse militairen tijdens het komende beleg van Venlo. Op 14 augustus 1702 werd de luitenant-generaal Schulz met vier bataljons infanterie en 200 man cavalerie naar Weert gezonden. Verdediging van de stad bleek niet mogelijk en na enige uren trok het garnizoen zich terug op het kasteel. Vanaf de stadswal werd vervolgens het kasteel beschoten, dat in brand raakte en moest worden overgegeven. Het Franse garnizoen kreeg vrije aftocht naar Roermond en Weert kreeg nu een geallieerde bezetting van 400 man. Het kasteel werd tot op twaalf voet hoogte geslecht en de stadswallen voor het hoognodige hersteld. Weert had zijn functie als versterkte stad verloren.

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) werd in de omgeving van Weert niet gevochten, maar wel werden er troepen gelegerd en vonden de gebruikelijke vorderingen plaats. Op 14 en 15 mei 1748 was het hoofdkwartier van het geallieerde leger, dat onder bevel van de hertog van Cumberland stond, te Weert gevestigd. Op 8 december 1792 trok een Frans infanterieregiment Weert binnen, maar na de nederlaag bij Neerwinden was in maart 1793 vertrek noodzakelijk. In september en oktober 1794 was Weert afwisselend in Oostenrijkse en in Franse handen, maar in oktober 1794 begon een Franse bezetting, die tot 1814 zou duren.

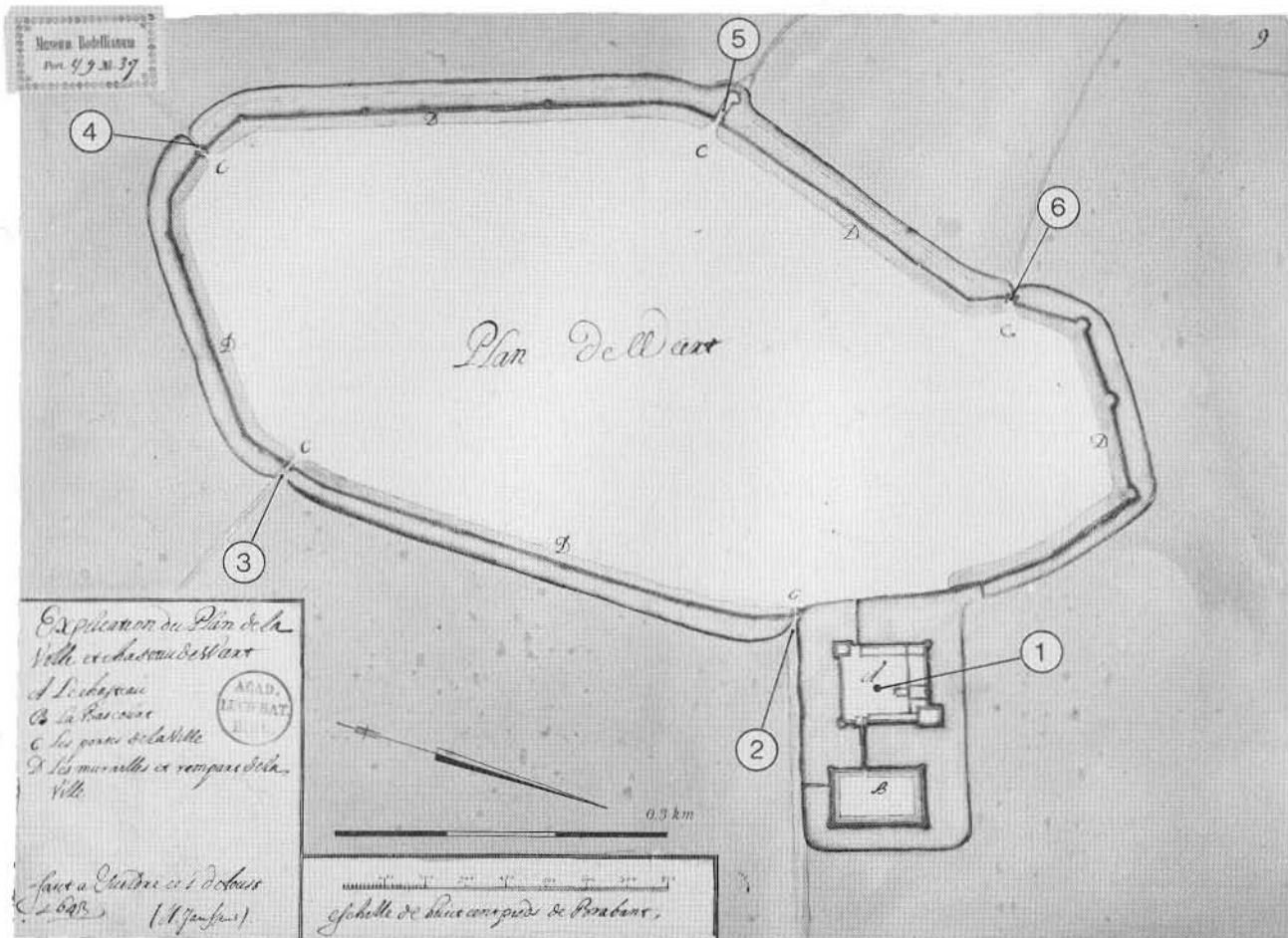
Na de Duitse inval op 10 mei 1940 verschenen in de vroege morgen van de volgende dag de eerste Duitse troepen in Weert.⁶ De bezetting duurde tot 19 september 1944, toen de stad werd ingenomen door eenheden van de Britse 3e Divisie.⁷

Vestingbouwkundige ontwikkeling

De omstreeks 1296 ontstane stad kreeg de vorm van een onregelmatige ellips. Niet alleen in de stad, maar ook buiten de poorten werden op de duur huizen gebouwd; dit laatste in de vorm van lintbebouwing. Op de Biest was deze bebouwing niet mogelijk, omdat daar het kasteel was gelegen. De grachten rond de stad werden gevoed door een gegraven waterloop, die bij de Beekpoort de gracht bereikte en bij het Morregatspoortje verder stroomde. In het noorden, bij het kasteel, lag de Hoogpoort. Bij de aan de oostkant gelegen Maaspoort begon de weg naar Roermond. In het zuiden lag de Langpoort, die in 1703 ook Diesterpoort werd genoemd. Tenslotte lag in het westen de Molenpoort, die doorgang naar de buitenmolen verschaftte. Aan de westzijde lag tussen de Langpoort en de Beekpoort een dubbele gracht.

Aan de noord- en oostzijde, vanaf het Morregatspoortje tot voorbij de Maaspoort, was de stad ommuurd. Voor het overige was een aarden wal aanwezig, die was voorzien van een palissadering.

Tussen de Beekpoort en het Morregatspoortje waren drie muurtorens met een diameter van twee meter. Dit was ook zo tussen de Hoogpoort en de Maaspoort, terwijl aan het einde van de muur, zuid van de Maaspoort, ook een muurtoren was gebouwd. De poorten waren geplaatst

Weert omstreeks 1643 (Bibliotheek RUL, Collectie Bodel Nijenhuis P49 N37). 1 kasteel; 2 Hoogpoort; 3 Maaspoort; 4 Langpoort; 5 Molenpoort; 6 Beekpoort.

tussen ronde of vierkante torens en waren met uitzondering van de Molenpoort en de Beekpoort enkelvoudig, dat wil zeggen zonder voorpoort, uitgevoerd.

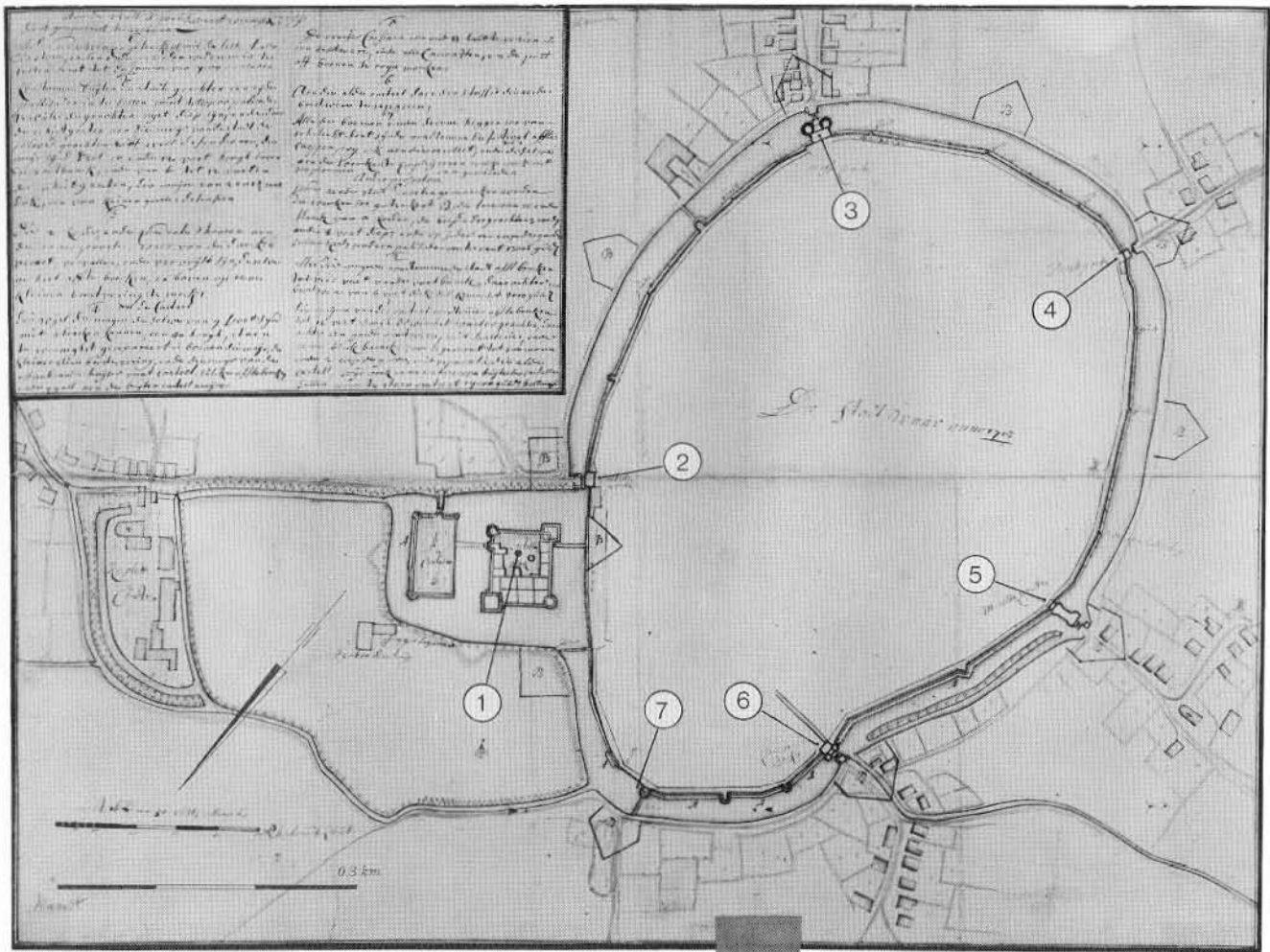
Omstreeks 1455 werd in het noorden aan de buitenzijde van de gracht het nieuwe kasteel gebouwd. Vermoedelijk heeft dit tot gevolg gehad, dat een muur of wal hier niet meer nodig werd geacht.⁸

Nadat het kasteel in augustus 1702 was verwoest, verzocht de commandant van Roermond in november 1703 aan de Raad van State voorzieningen te treffen om de stad enigermate te kunnen verdedigen. Een naar aanleiding van dit verzoek opgemaakt inspectierapport en voorstel tot herstel van de ingenieur Nieuburg gaf aan, dat de verdedigingswaarde van de stad vrijwel nihil was. De grachten waren niet diep genoeg, de muren waren slechts anderhalve tot twee voet dik en tien à twaalf voet hoog. De aarden wallen zouden van 7.000 palissaden moeten worden voorzien, terwijl er buiten de gracht nog eens 7.000 palissaden zouden moeten worden geplaatst. De gracht moest worden uitgediept en verbreed, de Maaspoort versterkt en achter de muren en bastions waren borstweringen nodig, terwijl elf aarden bastions zouden moeten

worden opgeworpen. De voorgestelde wijzigingen waren uitgewerkt op een tekening.

Het voorstel werd behandeld door de Raad van State en dit college besloot op 18 december stormpalen en palissaden te plaatsen bij de aarden wal tussen de Molenpoort en het kasteel. Tevens zouden de kasteelmuren moeten worden verlaagd tot een borstwering. Uiteindelijk zijn slechts 4.000 palissaden geplaatst. In 1770 schreef men dan ook van Weert: *entourée d'un rempart revêtu, qui n'est presque plus de résistance, non plus que le fossé, qui l'environne.*⁹ Hiermee was ook het definitieve verval van het kasteel ingeluid. De adellijke eigenaren lieten het kasteel vervallen; het werd in feite een steengroeve. De familie De Camaran-Chimay verkocht het geheel in 1841 aan oud-burgemeester Louis Beerenbroek van Weert. Deze liet op de fundamenten van één van de hoektorens het nu nog bestaande herenhuis bouwen, het front aan de Biest werd ingericht tot stallingen en het ronde hoektorentje aan die zijde werd opgetrokken.

Ook de stadsgrachten, stadswallen en poorten raakten steeds verder in verval. In 1817 besloot de gemeenteraad als werkverschaffingsproject de resterende vestingwerken

Weert omstreeks 1703 met ingetekend de voorgestelde verbeteringen (ARA, VTHR 4386). 1 kasteel; 2 Kasteel- of Hoogpoort; 3 Maaspoort; 4 Diester- of Langpoort; 5 Molenpoort; 6 Beekpoort; 7 beer.

te doen afbreken. In 1824 werd de sloop van de Beekpoort aanbesteed, terwijl in deze jaren de grachten tot halve breedte werden gedempt en het ontstane terrein als bleekvelden werd gebruikt. Ter plaatse van de wallen kwamen wandelpaden en in 1910 werd langs de wallen van de Maaspoort tot voorbij de Beekpoort een trambaan van de lijn Maaseik-Weert aangelegd. In 1933 en 1934 moesten de half gedempte grachten weer plaats maken voor de huidige singels.

In de periode september 1939 tot mei 1940 werd op het grondgebied van de gemeente een groot aantal kazematten gebouwd. Deze kazematten maakten deel uit van de Peel-Raamstelling. Zie hiervoor hoofdstuk 24.

Huidige toestand

De vroegere omwalling is nog steeds te herkennen in de loop van de singels rond de binnenstad. Aan de Emmasingel is nog een stuk muur aanwezig, dat thans de afscheiding van de kloostertuin der zusters Bir-

gittinessen vormt. Onder het maaveld zijn nog funderingen van poorten en muurtorens aanwezig; deze werden bij de aanleg en de vernieuwing van de singels aangetroffen. Van het kasteel resteren nog de enigszins versmalde buitengrachten, onderstukken van muren en torens, de poort van de voorburcht en de put op de binnenplaats. Het geheel is nu een herenhuis met houthandel.

Van de betonnen werken uit de Peel-Raamstelling resteren nog veertien kazematten.

Noten

- 1 Bij het samenstellen van deze tekst is regelmatig gebruik gemaakt van: A.J. Mertens en J. Henkens, *Schetsen uit de geschiedenis van het land van Weert* (Weert, 1956).
- 2 Onder landname wordt verstaan het in bezit nemen van land door Oud-Germaanse volkeren. Bij de Franken kwam speciaal de spits-driehoekige landbouwnederzettingvorm voor, die zichtbaar is op de plattegronden van onder meer Weert en Neeritter.

- 3 W.M. van de Boel, 'Facetten uit de middeleeuwse historie van Weert', *Weert in woord en beeld. Jaarboek voor Weert* III (1988) 128-144 en IV (1989) 23-32.
- 4 A.M.J.A. Berkvens, *Plakatenlijst Overkwartier 1665-1794* (Nijmegen, 1990; Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut nr. 19) I: Spaans Gelre; instellingen, territorium, wetgeving (1580-) 1665-1702, 118-125.
- 5 Voor het samenstellen van deze paragraaf is gebruik gemaakt van: G.M. Poel, *Beschrijving van het hertogdom Limburg* (Weert, 1851) 294 e.v.
- 6 E.H. Brongers, *Opmars naar Rotterdam* (3 dln; Baarn, 1982-1983) II: Van Maas tot Moerdijk, 217.
- 7 Christ Klep en Ben Schoenmaker (red.), *De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank* ('s-Gravenhage, 1995) 128.
- 8 H.J.M.E. Mathijsen, 'Weert in 1702', *De Maasgouw* XCII (1973) 20.
- 9 *Memoires bij de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden, vervaardigd op bevel van generaal Joseph de Ferraris (1726-1812)* (Brussel, 1965).